

Moderni vai ei — tutkimuskohteena valtiokäsitys Suomessa 1800-luvun alkupuolella

KLAUS KORHONEN

Vuonna 1983 ilmestyi Dag Anckarin ja Jaakko Nousiainen toimittama teos »Valtio ja yhteiskunta» täyttämään yhtä Suomen tieteenhistorian ammottavista aukoista, selvittämään valtio-opin kehitystä maassamme Wexoniuksesta nykypäivään. Kattavan historiallisen esityksen luominen tällaisella artikkelikokoelmalla ei ole mahdollista, eivätkä tekijät siihen pyrikään. Ne, jotka ovat kiinnostuneita siitä, miten suomalainen käsitys valtiosta — ja Suomen valtiosta — on syntynyt, ovat edelleen ilman yhtenäistä monografiaa.

Historiantutkijat ovat uudestaan alkaneet kiinnostua Suomen valtion muodostumisesta oikeudellis-hallinnollisena kokonaisuutena Suomen valloituksen 1808—1809 jälkeen. Tänä syksynä ilmestyy Helsingin yliopiston poliittisen historian professorin Osmo Jussilan teos Suomen valtion synnystä. Kirjassa on tietävästi keskeisellä sijalla myös »oppi Suomen valtiosta», venäläisen F. Jelenevin vuonna 1893 nimeämä aatteellis—hallinnollisen tulkintaprosessin tuloksena syntynyt suomalainen doktriini, jonka mukaan Suomen Suuriruhtinaskunta valtio-oikeudellisesti oli erillinen valtiokokonaisuus Venäjän valtakunnassa (Jussila 1985, 26). Näin tulevat esille ulkoiset näemykset valtiosta, teorit valtiosta oikeudellis—hallinnollisena yksikkönä muiden joukossa.

Sen sijaan sisäinen näkökulma valtioon vaatisi erillisen tutkimuksen. Kysymys olisi suomalais-

ten käsityksistä, jotka koskevat valtiota yhteiskunnan järjestäytymismuotona tai sosiaalisena laitoksena, yhteiskunnassa vaikuttavana instituutiona tai muuna oliona. Vaikka komeaniminen »Valtio ja yhteiskunta» olisi ollut kattavampikin esitys kuin lopputulokseksi jäänyt, se ei välttämättä sellaisenaan olisi käynyt Suomen valtiollisen ajattelun historiasta. Valtio-opin tieteenalan kehitys, johon teos lähes kokonaan keskittyy, ei tunnetusti ole sama kuin valtioteorian tai valtiota koskevien käsitysten kehitys yleensä.

»Valtio- ja yhteiskunta» -kokoelman ansiona on se, että se ottaa vakavasti valtio-opin vaiheet myös ennen Johan Vilhelm Snellmania. Julkisesti suomalaista aatehistoriaa koskevassa keskustelussa Snellmanin hahmo usein kokonaan peittää häntä edeltäneen ja häneen vaikuttaneen kehityksen Suomessa. Teoriahistoriallisen periodisaation kannalta teos on niin ikään lupaavilla jäljillä jättäessään Suomen valtiollisen aseman muutokset vaille sitä ylikorostunutta asemaa, jonka ne aatehistoriassa usein saavat. Koska nuo muutokset eivät selittävinä tekijöinä ole kuitenkaan merkityksettä, olisi niidenkin vaikutusta syytä pohtia.

* * *

Politiikka-lehdessä 2/1987 julkaistiin professori Quentin Skinnerin artikkeli »Modernin valtiokäsitteen synty», jossa Skinner katsoo modernin käsityksen valtiosta pitävän sisällään kahdella

* Kiitän VTT Ilmari Susiluotoa tätä katsausta koskevista huomautuksista.

eri tavalla ymmärretyn persoonattomuuden. *State* ja muut sen vastineet merkitsevät modernissa mielessä oliota, joka on erillään hallitsijasta, mutta myös hallituista, siis ympäröivästä yhteiskunnasta. Valtiovalta erotetaan hallitsijoiden ja viranomaisten sekä yhteiskunnan vallasta. Skinner hakee tämän konseptin juuria 1300-luvulta alkaen ja katsoo sen lyöneen itsensä läpi 1600-luvulla englantilaisten kirjoittajien, kuten Raleighin, Baconin ja varsinkin Hobbesin, teksteissä. Tämä Skinnerin näkökulma sopisi eräin varauksin myös suomalaisten valtiokäsitysten tutkimiselle.

Se ryhmä, jolla Suomessa 1800-luvun alkupuolella oli mahdollisuus tutustua esimerkiksi Skinnerin mainitsemien oppineiden teoksiin oli erittäin pieni. Niiden henkilöiden määrä, jotka esittivät teoreettisista kysymyksistä omia ajatuksia oli vielä pienempi. Ruotsin valtakunnassa kustavilaisen yksinvaltiuden aikana valtiolliset asiat olivat melko vähäisen julkisen pohdiskelun kohteena, sillä kaikki hallitsijan valtaan tavalla tai toisella liittyvä oli aiheena tulenarka. Yksinvaltiaan hallitseman Venäjän valloittamassa maassa se oli kaksinverroin vaarallisempi kysymys ainakin julkisuudessa kosketeltavaksi. Jos kysytään, milloin moderni valtiokäsitys juurtui Suomeen, on tuskin lähde etsimään aivan yhtä abstrakteja konseptioita kuin Skinnerin artikkeleissa tehdään. Valtio abstraktina entiteettinä, johon kuuluu valtiovalta ja toisaalta valtaa valtiossa käyttävät laitokset eivät ole sama asia, mutta käytännössä niitä ainakin suomalaisten kirjoituksissa 1800-luvulla on vaikeaa erottaa toisistaan.

* * *

Suomen valloituksen aikoihin 1808—1809 oli maan kulttuurielämässä jo selvästi nähtävissä vahva saksalaisperäinen romanttinen virtaus työntämässä syrjään kustavilaista valistusta, joka oli hengeltään lähinnä ranskalainen. Poliittiseen ajatusmaailmaan romantiikka ei kuitenkaan ollut vielä ehtinyt. Suomalaisten oppineiden ja virkamiesten poliittinen maailmankuva oli vielä kokonaan valistuksen perinteen mukainen. Tämän tradition tyyppillinen edustaja oli professori Matias Calonius, joka usein mainitaan suomalaisen oikeustieteen perustajana. Calonius edusti myös sikäli taatusti yleisesti hyväksytyjä näkökantoja, että hänestä tuli keisari Aleksanteri

I:n ja Suomen omien johtomiesten luotettuna Suuriruhtinasunnan ensimmäinen prokuraattori, lähinnä nykyistä oikeuskansleria vastaava ylin lainvalvoja.¹

Luonnonoikeuteen pohjaavissa siviilioikeuden luennoissaan 1780-luvulta alkaen (Wrede, 1917, 51, 281) Calonius puuttuu myös valtion syntyyn ja olemukseen. Hänen mukaansa valtio on perustettu ihmisten turvaksi niin, että siihen yhtyneet liittyvät yhteen luonnon heille suomat oikeudet. Joten »siitä lähtien kaikilla on ainoastaan yksi tahto, joka on suunnattu yhteiskunnan tarkoituksen, yhteisen edun mukaisesti» (Calonius, 1946, 5). Tämä luonnehdinta on lähes täysin sama kuin ranskalaisen valistuksen raamatun, Diderot'n ensyklopedian (*Encyclopédie*, hakus. »état»). Voimakasta kuningasvaltaa kannattava professori jatkaa: »Se, jonka tahdon alaisiksi muut alistivat omansa, tuli tällä sopimuksella hallitsijaksi; ja hänen tahtonsa alkoi olla sama kuin valtiovalta. Niistä taas, jotka alistivat tahtonsa hallitsijan tahdon alaiseksi, tuli alamaisia.»

Kuten Skinner artikkelissaan tuo esille, rajatonta hallitsijanvaltaa kannattavat absolutistit olivat vaikuttamassa siihen, että hallitsijan ympärille muodostunut ja tämän hovista kehittynyt hallituslaitos käsitettiin muusta yhteiskunnasta ja sen vallasta erilliseksi instituutioksi. Hallitsijakeskeisesti ajatteleva Calonius seurailee tätä hahmottamistapaa siinä mielessä, että hän näkee valtiokoneiston alamaisista, yhteiskunnasta erillään olevana hallitusvaltana. Suhtautuminen on käytännöllinen ja mekanistinen: valtio on turvallisuutta varten muodostettu laitos ilman erityisiä orgaanisia tai dynaamisia piirteitä. Sen sijaan hallitsijan ja valtiolaitoksen ero ei ole niinkään selvä; hallitsijan tahto on sama kuin valtiovalta.

Venäjällä eron tekeminen valtakunnan ja sen hallitsijan välillä oli jo periaatteessa mahdotonta patrimoniaalisen hallitsemiskäsityksen vuoksi. Hallitsijan katsottiin omistavan valtakuntansa yksityisoikeudellisessa mielessä ja voivan viime kädessä tehdä omaisuudellaan mitä haluaa (ks. esim Pipes, 1974, 21—27). Kun Suomesta tuli osa itsevaltaisesti hallittua Venäjän valtakuntaan tuon eron tekeminen myös Suomessa oli aluksi entistä työläämpää.

¹ Paras yleisesitys Suomen oloista valloituksen aikoihin on Päiviö Tommilan teoksessa »Suomen autonomian synty 1808—1819».

Kustavilaisen valistuksen valtiokäsitystä edusti vielä professori Daniel Myréen Åbo Allmänna Tidningenissä vuonna 1819 julkaisemassaan kirjoituksessa niistä eduista, jotka Suomen yhdistäminen Venäjän valtakuntaan keisari Aleksanterin valtikalle oli maalle tuonut. Moniosaisessa artikkelissa Myréen ottaa esille valtioon ja Suomen hallintoon liittyviä kysymyksiä silmäläpittäen senhetkisiä käytännön tarpeita. Hän erottaa varsin selvästi toisistaan kansakunnan (Nation) ja valtiokoneiston, mutta ei abstrahoi valtiota ja sen valtaa sen enempiä kuin Caloniuskaan.

Myréenin näkökulma on lähinnä taloudellinen. Hän painottaa kansakunnan oikeutta valvoa valtion varojen käyttöä ja päättää uusien verojen ja muiden rasitusten myöntämisestä. Ilmeisesti tästä perin käytännöllisestä näkökulmasta seuraa, että hänelle valtio on jotain kevyttä ja helpposti poisheitettävää. Jos valtio toimii päämääränsä vastaisesti se aiheuttaa hajoamisensa ja »lakkaa olemasta itsenäinen valtio laitoksineen, jotka se omistaa». Mutta kansakunnan olemassaolo ei lakkaa, vaan se voi muodostaa uuden valtiolaitoksen tai liittyä toiseen parempaan, viisaampaan ja mahtavampaan valtioon. Varsinkin taloutta koskevista pohdiskeluista on ilmeistä, että Myréenillä valtion (Stat) ja kansakunnan (Nation) suhde palautuu hyvin pitkälle senaatin ja valtiopäivien suhteeksi (ÅAT 1819, no:t 126, 129).

Nykyaikaisena piirteenä Myréenin kirjoituksessa voidaan pitää sitä, että hän käyttää valtion käsitettä kahdessa merkityksessä: valtio on itsehallinnollinen yksikkö muiden valtioiden joukossa ja toisaalta koneisto (Stats machinen), joka edistää kansakunnan hyvinvointia. Valtioinstituution ero yhteiskunnasta on selvä, mutta hallitsijan suhde valtiokoneistoon jää — varmaankin varovaisuudesta — käsittelemättä, mikä Suomen silloisissa oloissa oli luonnollista.

* * *

Jo ennen Myréenin artikkelin ilmestymistä näkyi Suomessa merkkejä niiden valtiokonseptioiden omaksumisesta, jotka olivat tunnusomaisia Saksasta peräisin oleville romantiikan ja historiallisen koulun ajatussuunnille. Näiden suuntausten edustajien ajatukset erosivat valistus-

teorioista sekä valtion päämäärän luonteen osalta.

Vuonna 1817 ilmestyi kahdessa osassa kirjallisuusjulkaisu »Aura»-kalenteri, jossa dosentti J. J. Tengström nimimerkillä »e» julkaisi kirjoituksen »Om några Hinder för Finlands litteratur och cultur». Kirjoittajan mukaan valtion lähimmät tavoitteet hyvinvointi, järjestys ja turvallisuus piti nähdä vain välineinä vielä korkeamman tavoitteen saavuttamiseksi ja tämä ei voinut olla muu kuin kulttuuri, ihmisyyden jatkuvasti etenevä jalostuminen (Aura I, 1817, 96—99). Näin Tengström asetti valtiollisen toiminnan päämäärän selvästi korkeammalle kuin valistuksen hengessä esiintyvät suomalaiset vaikuttajat, esimerkiksi ulkoista turvallisuutta korostava Calonius tai taloudellista hyvinvointia tähdentävä Myréen.

Suomen ensimmäinen todella nationalistinen herättä Adolf Ivar Arwidsson ehti lyhyen mutta kiihkeän julkisen kirjallisen toimintansa aikana puuttua lähes kaikkiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, myös valtion olemukseen. Arwidsson oli ensimmäinen suomalainen, joka selkeästi edusti näkemystä valtiosta organismina (vrt. Castrén, 1944, 122). Organismiteorioiden mukaan 1) valtion osat olivat keskenään vuorovaikutuksessa ja valtiokokonaisuus muodostui suuremmaksi kuin osiensa summa ja 2) valtio kehittyi ja muuttui jatkumossa, joka muodostui kansakunnan sukupolvien muodostamasta ja ykseydestä (ks. Lindman, 1948, 80). Vuonna 1821 Åbo Morgonbladissa Arwidsson kirjoitti »— se (valtio, K.K.) on päivittäin elävä organismi, jonka kaikki osat, ollen alituudessa ja virkeässä vuorovaikutuksessa, kehittävät kokonaisuutta, joka taas voimakkaasti tukee ja pitää koossa eri osia.» Valtioillakin oli Arwidssonin mukaan nuoruus, miehuus ja vanhuus, kuten ihmisillä. Elleivät valtiot »edisty, niin ne taantuvat; mahdotonta on, että ne pysyisivät liikkumattomina tietyissä kohdissa» (ÅM 1821, No 24; Castrén, 1951, 174).

Vaikka Arwidsson toisin kuin puhtaasti kirjalliset romantikot asetti valtion kansakuntaa korkeampaan arvoon ja kansakunnan päämääräksi valtion (Castrén, 1951, 173), valtio kuitenkin oli vain kansakunnan suoranaisten jatke. Suomen kulttuuriseen kehitykseen vaikuttaminen oli Arwidssonille paljon tärkeämpää kuin valtiopillinen teoretisointi (Jussila, 1969, 122—124). Kun valtio nähdään ennen kaikkea organisoitu-

neena kulttuurikansakuntana, valtiolaitoksen ero ympäröivään yhteiskuntaan jää hämäräksi.

Valtiovallan käsite ei esiinny Arwidssonin kirjoituksissa hänen toimiessaan Suomessa. Myöskään hallitsijan ja muun valtiolaitoksen suhdetta hän ei käsittele yleisellä tasolla, mutta jonkinlaisen viitteen hänen käsityksistään saa kohdistaa, joissa hän ottaa esille Suomen silloisen valtiolaisen aseman. Suomen omat hallituslaitokset nähdään keisarista selvästi erillisinä, ja Arwidsson toteaa, että Suomi olisi »hallitseva itseään omin ehdoin (fullmyndigt) hänen siunatun valtikansa alaisena». Tämä muotoilu ei asiallisesti ottaen paljonkaan poikennut keisarin nimittämien suomalaisten virkamiesten katsomuksista mutta oli vaikuttamassa Arwidssonin muiden mielipiteiden ohella hänen savustamiseensa Suomesta 1820-luvun alussa. Yhteiskuntarauhaa vartioineet virkamiehet eivät sallineet nuorten yliopiston opettajien harjoittaa julkista kirjoittelua valtiollisista asioista (ÅM 1821 No 21; Catrén, 1951, 199, 357—360).

* * *

Merkittävin yhteiskunnallinen ajattelija Venäjän vallan aikaisessa Suomessa ennen Snellmania oli ilman muuta oikeustieteen professori Johan Jacob Nordström. Nordströmin kirjallisen tuotannon aiheet olivat aluksi aivan muita kuin valtio-oikeudellisia. Lähinnä velvollisuudesta ja uusien virkamiesten kouluttamiseksi hän vuosina 1836, 1842 ja 1845 piti luentoja Suomen valtio-oikeudesta. Maan oikeudellis—hallinnollisen aseman selvittäjinä luennot olivat aikanaan sensaatiomaisia (Lindman, 1948, 81; Jussila, 1969, 175). Nordström esitti, että valtiota voi tarkastella sekä maailmanhistoriallisesti ihmissuvun organisaationa että oikeudellisesti, vapaiden samalla alueella asuvien perheiden yhteenliittymänä. Vaikka Nordström tutkimuksissaan oli lähinnä historiallisen koulun mies, hänen valtio-oikeuden luennoissaan on monia eri aineksia. Erityisesti vuoden 1842 luennoissa näkyy voimakas hegeliläinen vaikutus, joka ilmeisesti oli äskettäin ilmestyneen Snellmanin »Läran om staten» -teoksen ansiota. Tällä luentosarjalla hän erottaa toisistaan kansalaisyhteiskunnan ja valtion. Kansalaisyhteiskunnassa ihmiset Nordströmin mukaan työskentelevät omaksi hyväkseen, valtiossa yleiseksi hyväksi. Sen sijaan kolme

vuotta myöhemmin hegeliläinen aines, jota Lindman pitää Nordströmin muuhun ajatteluun kuumattomana lisäkkeenä, oli vähäisempi, eikä Nordström enää pitänyt valtion ja kansalaisyhteiskunnan erottamista toisistaan tarpeellisena. (Wrede, 1930, 298—303; Lindman, 1948, 81—88).

Vuoden 1842 luennoissa valtiovalta oli Nordströmin mukaan yksi ja jakamaton, mutta valtiossa on kaksi moraalista persoonallisuutta: 1) hallitsija tai muu ylimmän vallan käyttäjä (överheten) ja 2) alamaiset tai kansalaiset (Wrede, 1930, 305). Ainakin hallituslaitokset ja muu yhteiskunta nähdään tässä erillään toisistaan, mikä varsin hallitsijakeskeisesti ajattelevalle Nordströmille on luonnollista. Vaikka valtiovallan käytölle on saatava kansan hyväksyntä, Nordström on kaukana niiden historiallisen koulun edustajien johtopäätöksistä, joiden mukaan sukupolvien ykseydestä muodostuva kansakunta on ainoa suvereeni (ks. Rexius, 1911, 498). Nordströmille tärkeintä oli peritty oikeusjärjestys, ja Suomessa siihen kuuluivat myös Ruotsin valtakunnasta perityt korostetun monarkistiset perustuslait.

Toisaalta Nordström erottaa myös valtiovalan ja sen käyttäjän. Hallitsijan persoonallista tahtoa ei voi tulkita identtiseksi valtiovallan kanssa.

Vuoden 1842 luennoissaan Nordström ilmeisesti lähestyi modernia valtiokäsitettä tarkastellessaan valtiota abstrahoituna yhteiskunnan järjestäytymismuotona. Vuonna 1945 hän ei erota valtiota ja kansalaisyhteiskuntaa toisistaan, eikä toisessa yhteydessä tee selvää eroa valtion ja sen hallituksen välillä puhuessaan hallituksen ja kansan keskinäisistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Kansalla on velvollisuuksia hallitusta kohtaan, hallituksella puolestaan kansaa kohtaan. Valtio erillisenä instituutiona tai oliona alkaa hävitä näkyvistä.

* * *

Näiden esimerkinomaisten poimintojen valossa voi olettaa, että moderni käsitys valtiosta Skinnerin tarkoittamassa mielessä, kaksinkertaisesti persoonattomana oliona tai laitoksena esiintyy Suomessa sittenkin vasta Snellmanilla. Snellmanin — kaikista poikkeamistaan huolimatta — hegeliläisen valtiokäsityksen keskeinen piirre oli valtion erottuminen paitsi valtaa käyttävästä hallit-

sijasta myös kansalaisyhteiskunnasta. Suomessa modernin valtiokäsityksen läpilyönti näyttäisi tapahtuneen siinä järjestyksessä, että maan hallitsijakeskeisen poliittisen järjestelmän myötä oli helpompi ensin nähdä valtiovallan erillisyyys yhteiskunnasta ja sitten erottaa valtaa käyttävä hallitsija muusta valtiolaitoksesta, joka Suomessa alkoi muodostua omaksi keskushallinnoksi Venäjän valtakuntaan liittämisen jälkeen.

Suomalaisten valtiokäsitysten kehittymisestä tutkimuskohteena on todettava vielä muutakin. Tutkittaessa kirjoittajien käsityksiä yhdestä, esimerkiksi Skinnerin viitekehystä käsin, on otettava huomioon erot heidän ajattelunsa perusteissa. Kun edetään valistuksen valtioteorioista romantiikan ja historiallisen koulun kautta hegeliläisyyteen, käsitysten vertailukelpoisuutta vähentää se, että koko ajan siirrytään staattisesta poliittisesta maailmankuvasta yhä dynaamisempaan. Caloniuksen valtio oli jäykkä turvallisuusinstituutio, Snellmanin ei ollut oikeastaan edes laitos, vaan prosessi. Tämä piirre loitontaa Snellmanin käsitystä nykyisistä valtiota koskevista intutioista (Pulkinen 1983, 71).

Myös kirjoittajien luokittelu koulukuntiin ja heidän aatteellisten vaikutteidensa identifioiminen on kaikkea muuta kuin yksioikoinen tehtävä. Mm. Arwidssonin ja Nordströmin teksteistä löytyy rinnakkain, päällekkäin ja toisiinsa kietoutuneina erilaisia teoriatraditioita. Voidaan tosin sanoa, että suomalaisten ajattelu tapahtui joka tapauksessa Ruotsista perityn kustavilaisen valistuksen sekä Länsi- ja Keski-Euroopasta tulleiden muiden vaikutteiden pohjalta. Uudesta valtioyhteydestä huolimatta Venäjän autokratia ei sanottavammin jättänyt jälkiä poliittisiin oppeihin Suomessa.

Jonkinlainen vaikutus valtiollisen aseman muutoksella kuitenkin oli. Valloituksen jälkeen valtiollinen ajattelu Suomessa tyrehtyi hyvin vähäiseksi. Maan oikeudellisen—hallinnollisen asema koettiin ensin niin epävarmaksi, että ainakin julkiset pohdinnat Suomen valtiosta ja myös ylei-

nen valtiollinen teoretisointi koettiin turhaksi, jopa vaaralliseksi. Valtioeteoreettinen ajattelu virisi toden teolla vasta, kun oman keskushallinnon vakiintuminen herätti pohtimaan maan valtiolisten laitosten luonnetta ja näin yleisemminkin valtion ja valtiollisen elämän perusteita.

Aura. Första Häftet. Åbo 1817.

Calonius, Matias: *Siviilioikeuden luennot*. WSOY, Helsinki 1946.

Castrén, Liisa: *Adolf Ivar Arwidsson*. Nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä. Otava, Helsinki 1944.

Castrén, Liisa: *Adolf Ivar Arwidsson isänmaallisena herättäjänä*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1951.

Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. Mis en ordre & publié par M. Diderot & quant à la Partie Mathématique, par M. D'Alembert. Genève 1770—1779.

Jussila, Osmo: *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1808—1863*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1969.

Jussila, Osmo: »Oppi Suomen valtiosta» — Suomen valtion synty historiankirjoituksen ongelmana. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/1985.

Lindman, Sven: Johan Jacob Nordström. Hans samhällssyn och politiska personlighet. Del I. *Acta Academiae Aboensis* 16, Åbo 1948.

Nousiainen, Jaakko & Anckar, Dag (toim.): *Valtio ja yhteiskunta*. Tutkielmia suomalaisen valtiollisen ajattelun ja valtio-opin historiasta. WSOY, Juva 1983.

Pipes, Richard: *Russia under the Old Regime*. Charles Scribner's Sons, New York 1974.

Pulkinen, Tuija: J. V. Snellmanin valtiooppi. Teoksessa Nousiainen, Jaakko & Anckar, Dag (toim.): *Valtio ja yhteiskunta*.

Rexius, Gunnar: Studien zur Staatslehre der historischen Schule. *Historische Zeitschrift* Band 107, München 1911.

Skinner, Quentin: Modernin valtiokäsityksen synty. *Politiikka* 2/1987.

Tommila, Päiviö: *Suomen autonomian synty 1808—1819*. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 1984.

Wrede R.A.: Mathias Calonius. Söderström & C:o Forlagsaktiebolag, Helsingfors 1917.

Wrede, R.A.: Johan Jakob Nordström såsom stratsrättslärare. *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 1930.

Åbo Allmänna Tidning 1819.

Åbo Morgonblad 1821.